

PUL VERGİSİ VE OSMANLI MİZAH BASINI (1874-1877)
STAMP TAX AND OTTOMAN HUMOUR PRESS (1874-1877)

GÖKHAN DEMİRKOL

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema-TV Bölümü
Asst. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Fine Arts, Department of Cinema-TV
gokhand06@yahoo.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0672-0992>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-64, Ocak - January 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 04.01.2018

Kabul Tarihi-Accepted Date : 19.01.2019

Sayfa-Pages : 313-335

 <http://dx.doi.org/10.14922/Turkiyat3874>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

This article was checked by

 iThenticate

PUL VERGİSİ VE OSMANLI MİZAH BASINI (1874-1877)
STAMP TAX AND OTTOMAN HUMOUR PRESS (1874-1877)

GÖKHAN DEMİRKOL

Öz

1875 yılında yürürlüğe giren ‘Resm-i Damga Nizamnamesi’, Osmanlı Basını için ekonomik açıdan büyük bir yük getirmiştir. Nizamname gereği gazete ve dergiler damga vergisi olarak her bir nüshalarına ‘2 para’ değerinde pul yapıştırmak zorundadırlar. Yapıştırılan pullara atfen dönem basını uygulanan damga vergisini ‘pul vergisi’ olarak isimlendirmiştir. 1900 yılında kaldırılana kadar yirmi beş yıl basına uygulanan pul vergisi, uygulandığı dönemde basın için ekonomik açıdan ağır bir yük olmasının yanı sıra kaldırılması ile de Türk Basın Tarihi’ndeki ilk basın grevine zemin hazırlaması açısından da önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti’nde 1877 yılında kapatılan mizah dergileri iki yıl gibi kısa bir süre pul vergisine tabi olmalarına karşın pul vergisinden en fazla etkilenen süreli yayınlar olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Çalışma kapsamında 1874-1877 yılları arasında mizah dergilerinin pul vergisinden nasıl etkilendikleri, pul vergisine yaklaşımları ve pul vergisinin uygulanması ile birlikte dergilerin yaşadıkları durum incelenmiştir. Pul Vergisi, 1874-1877 yılları arasında Türk Mizah Basını’nın gelişmesine engel olan bir uygulamadır. Literatürde Pul Vergisi’ne ilişkin çalışmanın bulunmaması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pul Vergisi, Osmanlı Mizah Basını, Türk Basın Tarihi

Abstract

The ‘Resm-i Damga Nizamnamesi’, which went into effect in 1875, brought a great burden on the Ottoman Press economically. The newspapers and magazines that are required by the ordinance are obliged to affix ‘2 para’ stamps to each copy as stamp tax. Media of that time called this application as ‘stamp tax’ referring to stamped stamps. The stamp tax imposed for twenty-five years from the date of the abolition in 1900 is not only a heavy burden on the economy for the press in the period it was applied but also has importance in terms of preparing the ground for the first press strike in the Turkish Press History. Humour magazines, which were closed in 1877 in the Ottoman Empire, came to the forefront as periodical publications that were most affected by stamp tax, although they were subject to stamp tax for a short period of two years.

Within the scope of the study, between 1874 and 1877, how humour magazines were influenced by stamp tax, their approach to stamp tax, and the application of stamp tax and the cases where the magazines live, have been examined. The stamp tax is an application that prevented the development of Turkish Humour Press between 1874-1877. The absence of the study on the stamp tax in the literature makes this study important.

Key Words: Stamp Tax, Ottoman Humor Press, Turkish Press History

Giriş

Tanzimat mizahı olarak adlandırılan ve 1870-1877 yılları arasını kapsayan dönem, Türk mizah yazınının ilk evresini oluşturmaktadır. Bu evre, Türk Mizah Dergiciliği'nin geliştiği bir dönem olmasının yanı sıra pek çok sıkıntının da yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem içerisinde günlük siyasi bir gazete ile mizah dergisi olma noktasında arada kalmış olan mizah dergileri siyasi otorite tarafından hemen hemen her zaman kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Gündelik hayatın içinde yer alan her türlü olay, olgu, kavram ve kişileri mizahın sağladığı geniş hareket alanı sayesinde eleştirinin merkezine alabilme yetisi kuşkusuz mizah dergilerine uygulanan bu sıkı denetimin altında yatan unsurların başında gelmektedir.

1870 yılında *Terakki* gazetesinin eki olarak yayınlanan *Terakki* dergisi ile başlayan ve 1877 yılında *Çaylak* ile *Hayal* dergilerinin kapanması ile son bulan Tanzimat mizahı evresinde mizah dergilerine¹ ilişkin denetim ve kontrol altına alma adına doğrudan kısıtlama ve yasaklamalar hayata geçirilmiştir.² Bu dönem içerisinde basının kontrol edilmesine yönelik olmamasına karşın mizah dergilerinin de içinde yer aldığı Osmanlı basınına doğrudan etkileyen önemli bir uygulama ise 'pul vergisi'dir. Yürürlüğe girdiği 1875 yılından kaldırıldığı 1900 yılına kadar pul vergisi, basını ekonomik anlamda sıkıntıya sokan bir uygulamadır.

Bu çalışmanın amacı, 1875 yılında yürürlüğe giren, 'pul vergisi' olarak isimlendirilmiş damga resmi vergisinin dönemin mizah dergileri üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Bu amaç çerçevesinde mizah dergilerinin pul vergisine yaklaşımları ve pul vergisinin uygulanması ile birlikte dergilerin yaşadıkları durum tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında 1874-1877 yılları arasında yayınlanan mizah dergileri evrenini oluşturan *Hayal*, *Latife*, *Tiyatro*, *Geveze*, *Kahkaha*, *Kara Sinan*, *Meddah* ve *Çaylak* dergileri incelenmiş ve bu dergilerde pul vergisine ilişkin yazılar içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Çalışmanın 1874-1877 yılları arası ile sınırlandırılmasının sebebi pul vergisinin 1875 yılında yürürlüğe girmiş olmasına karşın vergi ile ilgili kanuni düzenlemenin 1874 yılında yapılmış olması ve mizah dergilerinin 1877 yılında kapanarak 1908 yılına kadar yayınlanmamasıdır. Bu çalışma, çeyrek asır boyunca Osmanlı basınına uygulanmış olan pul vergisi karşısında dönemin mizah dergilerine ilişkin literatürde yayınlanmış müstakil bir çalışma olmaması açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu çalışma, her ne kadar kısa bir zaman aralığı ve belirli bir yayın türünü konu edinmiş olsa da daha sonra bu konuda yapılacak olan çalışmalar için bir başlangıç noktası oluşturması açısından da önemlidir.

Resm-i Damga Nizamnâmesi ve Pul Vergisi

Yirmi beş yıl boyunca Osmanlı basınına uygulanan damga vergisinin kanuni dayanağını 11 Şevval 1290 (2 Aralık 1873) tarihinde yayınlanan 'Resm-i Damga Nizamnâmesi' oluşturmaktadır. 'Varaka-i Hususiye Nizamnâmesi' yerine yürürlüğe

¹ Tanzimat dönemi mizah dergilerine ilişkin genel bilgiler için bk. Gökhan Demirkol, *Tanzimat Dönemi Türkçe Mizah Dergileri Bibliyografisi (1870-1877)*, 3. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, ss. 239-248

² Tanzimat döneminde mizah dergilerine ilişkin hukuki düzenlemeler için bk. Gökhan Demirkol, "Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı'da Mizah Dergilerinin Kapanması", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:9, Sayı:2, 2016, s.687-710.

giren ‘Resm-i Damga Nizamnâmesi’, genel olarak senet, bono, makbuz, tezkere, takrir ve arzuhal gibi evraklarla birlikte gazetelere de damga vergisi zorunluluğu getirmiştir. Damga resminin uygulanması noktasında nizamnâme, yayınlanan her gazete nüshasına ‘2 para’ değerinde pul yapıştırma zorunluluğu getirdiği için dönem basını tarafından vergi, “pul vergisi” ya da “gazete vergisi” şeklinde adlandırılmıştır. Toplamda 5 fasıl ve 31 maddeden oluşan nizamnâmenin 1. ve 11. maddeleri gazetelere ilişkin hükümler içermektedir. 1. maddede yer alan “(...) devlet-i âliyyede li-eclil ihticac ibraz olunabilecek kâffe-i senetad ile gazeteler damga resmine tab’i olacaktır”³ hükmü ile gazeteler nizamnâme kapsamına alınmıştır. 11. madde ise gazetelere uygulanacak damga resmi bedelini ‘2 para’ olarak belirlemektedir.⁴

Nizamnâmenin resmi ilanı 11 Muharrem 1292 / 6 Şubat 1290 (18 Şubat 1875) tarihinde yayınlanmıştır. İlanı göre nizamnâme, 1291 senesinin mart ayında (Mart 1875) yürürlüğe girecektir. İlanda ayrıca gazetelerin damga resmini uygulama şekli de tanımlanmıştır:

(...) dersaadet ve memalik-i makrûse-i şahanede tab’ ve ihraç olunan gazetelerin behr nüshasına ikişer para kıymetinde ve bunlara mahsus bir şekilde pul yapıştırılacaktır gerek gazetelere ve gerek ilannamelere yapıştırılacak pullar hurufun tab’ından evvel varakanın ilk sayfasının yukarı tarafına yapıştırılmak lazım gelir ve bir pul iki defa istimal olunmamak ve gazete veya ilannamenin tab’ından evvel yapıştırıldığı mamul olmak için tab’ olunacak hurufun bir miktarı pulların yazularını külliyyen bozmayacak surette üzerlerine tesadüf ettirmek icab eder ve minval-i meşruh üzere pulları iptal olunmayan gazete ve ilannamelere nizâmen damgasız nazarıyla bakılacaktır (...) ⁵

1 Mart 1292 (13 Mart 1875) tarihinde yürürlüğe giren Resm-i Damga Nizamnâmesi ile gazetelere uygulanan pul vergisi, 1900 yılı eylül ayında II. Abdülhamit’in tahta çıkışının 25. yılı şerefine cülus bahşişi olarak kaldırılana kadar yirmibeş yıl yürürlükte kalmıştır. Gazetelerin pul vergisinden muaf tutulmaları *İkdam* gazetesinin 5 Eylül 1900 tarihli 2222. sayısında “(...) cülus-ı hümayun-ı meyâmin mâkrun hazret-i zillullahilerinden evvel tesis edilmiş olan pul resminin afv ve ilgâsını emr ü irade buyurmak suretiyle (...)”⁶ şeklinde ifade edilmiş ve bu tarihten itibaren gazetelere pul yapıştırılmamıştır.

1900 yılında gazetelere uygulanan Damga Resmi Vergisinin kaldırılması Osmanlı basınına ekonomik anlamda rahat bir nefes aldırıştır. Gazetelerin pul vergisinden muaf tutulmalarının Türk Basın Tarihi açısından en önemli sonucu ise ilk basın grevine zemin hazırlamasıdır. Verginin kaldırılması ile gazetelerin gelirlerinde ortaya çıkan artış ilk basın grevinin sebebi olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın anılarında bu süreci şöyle anlatmaktadır:

³ *Düstur*, Tertip 1/3, 11 Şevval 1290 (02 Aralık 1873), s. 302.

⁴ *Düstur*, s. 313.

⁵ *Düstur*, s.317.

⁶ *İkdam*, “Sevgili Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin Âtîfet-i Ulyâsı ve Matbuat-ı Türkiye’nin İhyası”, 5 Eylül 1900, Sayı: 2222, s.1.

(...) O zamanlar gazetelerin başında bir de pul derdi vardı. Her gazeteye iki paralık bir pul yapıştırılırdı. İmtiyaz sahipleri Mabeyn'e başvuruda vura sonunda yolunu bulmuşlar, bu pul vergisini bağışlatmayı başarmışlardı.

Mihran, yazar ve çevirmenlerin hakkından on para kesebilmek için nasıl dört gözle fırsat ararsa Abdullah Zühtü de imtiyaz sahibinden beş on para vurabilecek fırsatları hiç kaçırmazdı. Pul vergisinin kaldırılmasını işte böyle fırsatlardan biri saydı. Mihran'ın cebine bu yüzden oldukça para girecekti. Bundan niçin küçük bir pay yazarlara verilmesin? Neden aylıklarımız arttırılmasın? (...) İki gazetenin yazı kurulları, aylık arttırma isteğinde kendimizin pek haklı olduğu yargısına vardık. Aylığı arttırma isteği iki gazete yazarlarınca imtiyaz sahiplerine yeniden duyuruldu.

Hiçbir noktada birleşemeyen Mihran Efendi ile Cevdet Bey, bu isteği kabul etmeme konusunda pek anlaşmış bulunuyorlardı. (...) O zaman, başka bir hava est. "Grev yapalım, gazeteyi bırakalım, iki gazete yazarları birleşelim ve kendi hesabımıza başka bir gazete çıkaralım" denildi. (...) Çıkaracağımız gazeteyi de bulduk: Saadet! (...)

Saadet gazetesi sahipleriyle görüşüldü. Bütün bu işlere Baba Zühtü önyak oluyordu. Sonunda görüşmeler sonuçlandı. Sabah ve İkdam gazetelerinin yazı kurulları, haber toplayıcıları, düzelti işlerinde çalışanlar da içinde olmak üzere işimizi bırakacaktık. Yirmi beşer lira anapara koyacaktık. Yazarlar aylık almadan çalışacaklardı. (...) hep birden aynı günde grev yapıp Saadet gazetesini çıkarmamız ne İkdam'ı sarstı, ne Sabah'ı. (...) İstanbul dışında abonelerimiz hiç yoktu. Günlük bütün satışımız otuz kırk kuruşun içindeydi! (...) Ömer Efendi artık Saadet gazetesinin yeter düzeyde yaşama gücü kazandığına güven getirmiş olacak ki günün birinde bizi kapı dışarı etti. Hepimiz ellerimiz böğrümüzde açığa kaldık.⁷

Pul Vergisi Karşısında Osmanlı Mizah Basını

Pul Vergisi'nin Yürürlüğe Girmesinden Önce Mizah Dergilerinin Tutumu

Osmanlı'da basına uygulanan pul vergisine ilişkin mizah basınının yaklaşımı, verginin yürürlüğe girdiği tarihten öncesi ve verginin yürürlüğe girdiği tarihten sonra uygulamada ortaya çıkan durumlar olmak üzere iki ana kategori altında ele alınabilir.

Verginin yürürlüğe girmesinden önceki döneme ilişkin yaklaşımların temel çatısını vergiyi tanımlama çabası oluşturur. Konuya ilişkin ilkyazı *Hayal* dergisinin 110. sayısında yer alır. Hacivat ile Karagöz arasında gerçekleşen bir muhaverede yeni vergi şu şekilde okuyucuya aktarılır:

- (...) Yani gazetelerden alınması mukadder olan damga ücretinin vakti yaklaştı demek isterim.
- vay gazeteleri damgalayacaklar mı?
- öyle ya haberin yok mu?

⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s.125-128.

- yok! Niçin damgalayacaklar deyn tahvili mi?
- hayır, a gözüm vergi almak için damgalayacaklar.
- Hacivat saçma mı söylüyorsun?
- nasıl saçma nizamnâmeyi okumadın mı? Gazeteler damgalı kâğıt üzerine basılacak ve her gazeteden sağ akçe olarak ikişer para damga ücreti alınacak.
- pek âlâ şimdi anladım lakin sebep ne?
- sebep sual etmek lazım mı? Bu da yeni bir îrad (...)⁸

Hayal dergisi, gazetelere uygulanacak bu yeni vergiyi Osmanlı Devleti'nin mali yapısı üzerinden değerlendirmektedir. 1854 yılında ilk dış borçlanmayı gerçekleştiren Osmanlı Devleti, 1854-1874 yılları arasında toplam 15 dış borç almış, aldığı dış borçlar ile bütçe açığını kapatma yoluna gitmiştir. Bu mali politikanın sonucu olarak büyüyen bütçe açığı karşısında da 1875 yılında borç faiz ödemelerinin ertelenmesi talebinde bulunmuştur. Bu talep ile devlet bir anlamda iflasını istemiştir.⁹ Yaşanan bu mali sıkıntı karşısında gazetelere uygulanan '2 para'lık pul vergisi ile elde edilecek gelirin bütçeye sağlayacağı katkının miktarı dergiye göre şüphelidir:

(...)- ne demek az para mı hâsıl olur en azından on bin para olsun hâsıl olmaz mı?

- yok on bin değil İstanbul'da elsine-i muhtelif'e üzere tab'u neşr edilmekte bulunan kâffe-i gazetelerden ikişer para alınırsa yevmi on bin gazete kadar sarf olunur bu halde yirmi bin para miktarı yevmi vâridat alınabilir.

- işte iyi ya günde beş yüz kuruş eder daha ne istersin?

- pek âlâ günde beş yüz kuruşumuz ayda on beş bin kuruş eder. Bu kâğıtları bir bir damgalamak için memur istihdam olunmayacak mı? İstihdam olunan memurlara ma'aş verilmeyecek mi?

- elbette verilecek verilmeyince olur mu?

- o halde bu on beş bin kuruş memur ve müfettiş ma'aşına ya kifayet eder ya yetmez. Şimdi bunun vâridat neresinde?

- lakin sen günde bin gazete dedin ama bakalım o kadar mıdır?

- şüphe ediyorsan hesabı meydanda bir salname al da bak İstanbul'da Türkçe Rumca Ermenice Yahudice Bulgarca Fransızca neşrolunan gazetelerin adedi hemen otuz kadar olup birbiri üstüne günde üçer yüz nüsha satsalar dokuz bin eder. Ben bin nüshada fazla söyledim.

- acayip ben ise pek çok gazete sürülür zan ederdim sahih böyle ise hakkın var.

- iş meydanda iki kere iki dört eder. (...)¹⁰

⁸ *Hayal*, Sayı: 110, 12 Teşrinievvel 1290 (24 Ekim 1874), s.1.

⁹ Özer Öztürk, "1875 Moratoryumundan Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne Osmanlı Ekonomisi", *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.11-14.

¹⁰ *Hayal*, Sayı: 110, 12 Teşrinievvel 1290 (24 Ekim 1874), s.1.

Hayal dergisinin yaptığı hesapta iki önemli unsur bulunmaktadır. Birincisi yayınlanan gazete sayısıdır ki dergi bu sayıyı otuz civarında vermektedir. 1874 tarihli salnamede İstanbul'da Türkçe 7, Fransızca 7, Ermenice 10, Rumca 7, Bulgarca 1, Yahudice 2 olmak üzere toplam 34 gazete yayınlanmaktadır.¹¹ Yapılan hesapta devletin pul vergisinden elde ettiği aylık gelir toplam 15.000 kuruş olarak ortaya çıkmaktadır. Bu meblağın kâğıtlara pul yapıştırarak memurların maaşlarına yetmeyeceğinin altını çizen dergi, haklı olarak pul vergisinden devletin nasıl bir kazanç elde edeceğini sorgulamaktadır. Ancak bu noktada derginin bu yazıyı verginin yürürlüğe girmesinden beş ay önce kaleme almasından kaynaklanan teknik bir hata bulunmaktadır. Nizamnameye göre gazeteler damgalanmış kâğıda basılacak iken Nizamnamenin 11 Muharrem 1292 / 6 Şubat 1290 (18 Şubat 1875) tarihli resmi ilanında uygulama şekli damga pulunun gazetenin basılmasından önce gazeteler tarafından kâğıda yapıştırılması şeklinde değiştirilmiştir. Başka bir ifade ile devlet kâğıtlara pul yapıştırma işinde sorumluluğu gazetelere vermiş, bu iş için ayrıca bir memur istihdam etmemiştir. Ancak denetim noktasında pulların yapıştırılıp yapıştırılmadığını kontrol etmek için muhafaza memurları istihdam etmiştir. Bu memurların aylık maaşları ise 500 kuruş ile 2000 kuruş arasında değişmektedir. Bu memurların aylık toplam maaşları 4700-6000 kuruş arasında bir miktara tekabül etmektedir ki bu meblağ satılacak pulların gelirinden ayrılacak olan % 5'lik pay ile ödenmektedir.¹² Bu açıdan konu ele alındığında gerçekte de gazetelerden toplanan verginin neredeyse yarısı memur maaşlarına gitmektedir.

Yazıda ayrıca uygulanacak bu yeni verginin Türk Matbuatı'nın gelişmesine engel olacağına altı çizilerek benzer uygulamaların Avrupa'da denendiği ancak başarı elde edilemediği de belirtilir: “(...) - öyle ya hem bu usul mukaddemâ avrupaca dahi icra olunmak istenilmiş ise de bir fayda hâsıl olunmadığından bugünkü gün her yerde lağv olunmuştur.”¹³ Derginin, bir fayda sağlamadığı için gazete/pul vergisinin uygulamadan kaldırıldığını belirttiği ülke İngiltere'dir. İngiltere'de 18. yüzyılın ilk çeyreğinde uygulanmaya başlanan pul vergisi 1853 yılında tamamen kaldırılmıştır.¹⁴

Pul vergisinin yürürlüğe girmesi ile gazetelerin önemli mali sıkıntılar yaşayacağını ifade eden bir diğer dergi ise *Tiyatro* dergisidir:

- (...) *Bu işte de başka bir tedbir bulmalısın*
- *başka ne tedbir olabilir? Gazetenin hasılatını oraya vermeli*
- *hem şimdiden sonra satılmayan gazeteler içinde bu resmi vereceğiz*
- *öyle ise bizde satılacak kadar basarız*
- *işte o olmaz!*
- *olmazsa bizde bekleriz gazetemizi isteyen olduğu gibi bir nüsha basıp verimiz*
- *o da olmaz!*
- *olmadığı halde bizde de pul parası bulunamaz*

¹¹ *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Darü't-tıbatü'l Amire, İstanbul, 1874, s.221-223.

¹² BOA, İ.MMS, 50/ 2154, H. 03.08.1291.

¹³ *Hayal*, Sayı: 110, 12 Teşrinievvel 1290 (24 Ekim 1874), s.1.

¹⁴ Jean-Noel Jeanneney, *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, YKY, İstanbul, 2006, s.92.

- bulunamaz mı? budala! Gazetenin kâğıdına verdiği parayı pula ver
de bakalım nasıl bulunamazmış
- o vakitte aldığımız pulları altımıza mı yapıştıralım!¹⁵

Tiyatro dergisinin pul vergisi karşısında gazetelerin durumuna ilişkin ortaya koyduğu bu iç karartıcı tablo dönem mizah basımının hepsi için geçerlidir. 1874-1877 yılları arasında yayınlanan toplam sekiz mizah dergisinin günlük tirajları hakkında net bir bilgiye sahip olmadığımız için pul vergisinin gazetelere getirdiği mali sıkıntıyı kesin olarak hesaplamak mümkün değildir. Ancak dönemin en önemli gazetesi olan *Basiret*'in günlük ortalama 2500 civarında basıldığını¹⁶ düşündüğümüzde dönem dergileri için *Hayal*'in temel aldığı ortalama 300 tiraj gerçekçi görünmektedir. Dönem dergilerinden *Hayal*, *Çaylak*, *Kahkaha* ve *Meddah* 1 kuruşa, *Tiyatro* ve *Kara Sinan* 40 paraya, *Geveze* 30 paraya ve de *Latife* 20 paraya satılmaktadır. 1 kuruşa satılan bir dergi için pul vergisinin mali yükümlülüğü hesaplandığında şöyle bir tablo ile karşı karşıya kalınmaktadır: Bir mizah dergisi günlük 300 nüshadan toplam 300 kuruş satış geliri elde ederken 300 nüsha için 15 kuruş pul vergisi vermektedir. Bu rakam satış gelirinin %5'ine denk gelir. Bu oran, ilk bakışta küçük bir gider olarak görülsede bünyesinde birkaç kişinin çalıştığı küçük birer işletme olan mizah dergileri için, kâğıt masrafı, basım giderleri, dağıtım giderleri, kira ve çalışan maaşları gibi harcama kalemleri düşünüldüğünde satış gelirinin %5'i önemli bir miktara tekabül etmektedir.

Tiyatro dergisi 74. sayısında ise pul vergisinin ortaya çıkardığı mali yükümlülüğünden kurtulmak için çare arayışlarına girişmiştir:

(...) bundan sonra çıkaracağın gazetelerin tarihini bu nizamın tamiminden bir hafta evvel veyahut bir gazeteye iki ya üç hafta sırtı sıraya bir tarih koy. Mesela muharremi beşinde çıkardığın bir gazeteyi saferin beşinde münderecatı başka fakat tarihi yine muharrem beş olarak çıkar. O halde birinci câreden kıyamete kadar gazete çıkarsan bir para damga resmi vermez ve ikinci câredende ayda bir iki defa olsun bu resmi vermekten ziyan çekmezsin.

- bak işte bu aklını pesend ettim. Bundan sonra dediğin gibi yapacağız. Zira başka selamet yakası yok...

- yok zâhir!... Dediğimi yalnız sen değil bütün gazeteciler yapmasınlar da görürüz. İki haftaya varır varmaz topları ateşlerler!¹⁷

Pul Vergisi'nin Yürürlüğe Girmesinden Sonra Mizah Dergilerinin Durumu

13 Mart 1875 tarihinde Resm-i Damga Nizamnamesi yürürlüğe girmiş, gazeteler her nüshasına "2 para" değerinde damga pulu yapıştırarak basılmaya başlamıştır. Verginin hayata geçmesi ile dönemin mizah dergileri tarafından dile getirilen ilk sıkıntı

¹⁵ *Tiyatro*, "Bir gazete idarehanesinde", Sayı: 73, 2 Safer 1292 (10 Mart 1875), s.3.

¹⁶ Ali Efendi anılarında matbaası için Almanya'dan "(...) el ile döner ise saatte ikibin motör ile beşbin sayı basar bir makine(...)" satın aldığını belirtmektedir. bk. Ali Efendi, *İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, Sander Yayınları, İstanbul, 1976, s.40. Ayrıca, *Hayal* dergisi 122. sayısında *Basiret*'in taşra abone sayısını 2100 olarak hesaplamaktadır. bk. *Hayal*, Sayı:122, 23 Teşrinisani 1290 (5 Aralık 1874). *Meddah* dergisi ise *Basiret* gazetesinin günlük 2500 nüsha basıldığını belirtmektedir. bk. *Meddah*, Sayı: 7, 7 Safer 1292 (15 Mart1875), s.1-2.

¹⁷ *Tiyatro*, "Bir Muhavere", Sayı: 74, 5 Safer 1292 (13 Mart 1875), s. 1-2.

vergi kapsamında nüshalara yapıştırılan pulların zamk ile ilgilidir. 18 Şubat 1875 tarihli resmi ilan ile verginin uygulama usulü değiştirilmiş, pul yapıştırma işi yani uygulama gazete idarelerinin sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak bu durum sınırlı personel ile faaliyet gösteren gazete idarelerine fazladan iş yükü oluşturmuştur. Söz konusu durumu dönem dergileri pul yapıştırma işini yapanların pul zamk yalamaktan dolayı çeşitli hastalıklar ile karşı karşıya kalabilecekleri noktasından eleştirmektedir. Konuyla ilgili *Kahkaha* dergisi 1. sayısında *Levant Herald* gazetesinden iktibas ettiği bir yazıyı yayınlıyor:

(...) *Hele bu hıdmeti deruhde edenler kuvvette kahramanlık ulusu olan herkül neslinden dâhi olsalar bir sene zarfında ya sedir altına veya verem hastalığına dücar olunmaksızın hıdmetlerine devam edemeyecekleri şüphesizdir.*

Binâen-aleyh hükümet seniyyenin işbu pulları hakkında ittihâz etmiş olduğu tedâbir-i zeyl olmak üzere matbûa hıdmelerinden mezkûr illetler tekaüdanne mahsus bir veremhane ile bir de hastahane tanzîm ve küşadına mecburiyet hâsıl olacaktır. Ve bu da havâyic-i zaruriye mutlakdan olub hükümet-i seniyye bu hastahanelerin lüzumunu hâtırdan çıkarmamış olduğuna şüphe etmeyiz.

*Bu halde mezkûr hastaların masrâf vakalarında gazeteler hasılatından tesviye kalınacağı hatta emr-i tabiiyidir” diye iddia ediyor (...)*¹⁸

Gazetenin dile getirdiği durumu desteklemek için dergi yazıyı; “(...) *bu zâtın iddiâsı ne dereceye kadar mukârin sevab olub olmadığını şimdiden keşfe muktedir değil isek de matbaamız da pul yapıştırmakla meşgul olanların bu günlerde boğazlarına arz olan iltihab sahib-i mektubin duasını teyid ediyor gibi görünmektedir.*”¹⁹ şeklinde bitirir. Bu durum *Hayal* dergisi tarafından da dile getirilmektedir:

(...)-*demek ki pullar sayesinde gazeteciler gazetelerini yazmaktan vazgeçip pul yapıştırmakla meşgul olacaklardır.*

- *o bir şey değil fakat zamk tiryakisi olacaklardır*

- *yok ben ondan korkmam. Çünkü pullarda o kadar zamk yoktur.*²⁰

Hayal dergisi de gazetelerin her nüshaya pul yapıştırma sürecinde yaşadığı bu “emek kaybını” hastalık/tiryakilik üzerinden eleştirirken pullar ile ilgili başka bir duruma da dikkat çekmektedir: pullarda yeterli zamkın bulunmaması.

Biraz vakitten beri gazete pullarının arkası ya bütün bütün kolasız bırakıldığından veyahut kolası pek az sürüldüğünden kâğıdın üzerine yapışmayıp pullar düşüyorlar. Pulların gazeteye yapıştırılması için o kadar dikkat olunuyor da acaba muntazam surette pul çıkarılmasına niçin dikkat olunmuyor? Vakı’a pulların arkalarına kola sürülmesi damga

¹⁸ *Kahkaha*, Sayı: 1, 22 Mart 1291 (3 Nisan 1875), s.3-4.

¹⁹ *Kahkaha*, Sayı: 1, 22 Mart 1291 (3 Nisan 1875), s.3-4.

²⁰ *Hayal*, Sayı: 187, 14 Ağustos 1291 (26 Ağustos 1875), s.2.

*nizamnâmesinde münderic değil ise de mademki şimdiye kadar pulları kolalı çıkarmak ittihaz olunmuştur bundan böyle de usul mezkûre riayet ve dikkat etmek lazım gelir. Eğer pulların arkalarına kola sürmek gazetecilere aid ise herkese malumat verilsin de pullar birbirinden tefrik olunmazdan evvel onunda icabına bakalım.*²¹

Gazetelere yapıştırılan pullarda yeterli miktarda zank bulunmaması *Hayal*'in de ifade ettiği gibi pulların gazete üzerine yapışmayarak düşmesine sebep olmaktadır. Pulu bulunmayan gazete nüshaları nizamnameye göre “damgasız” olarak kabul edildiği ve bu durumun da para cezası bulunduğu için nüshalara yapışmayan veya düşen pullar gazeteler için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Yasa koyucunun sorumluluğunda bulunan bu durum karşısında dile getirilen sıkıntı anlaşılan odur ki gerekli yerlere ulaşmış, konu ile ilgili *Hayal* dergisine resmi bir tebliğ gönderilmiştir:

Hayal gazetesi idaresine

Biraz vakitten beri gazete pullarının arkasına sürülen zankın azlığından bahisle istimalinde zahmet çekilmekte olduğunu Hayal gazetesinin yüz yetmiş beşinci nüshasında beyan ve ihtar buyrulmuş ve iş bu pulların muntazam suretle çıkarılması idarece dahi matlûb ve mültezim bulunmuş olmasıyla icabına bakılmak ve mübadele olunmak üzere o misillü zamkları az olan pulların idare-i senâveriye irsal buyurulması mütemennadır.

26 Cemâziyelahir 92 ve 17 Temmuz 91

Mikail²²

Büyük bir ihtimalle Pul İdaresi tarafından gönderilen resmi ilanda pullar üzerinde yeterli zank bulunmamasının bir sorun olduğu kabul edilmiş, muntazam pul çıkarılmasının idarenin de isteği olduğu ifade edilerek zankı yetersiz pulların değiştirileceği belirtilmiştir. Bu ilanın altında dergi tarafından kaleme alınan yazıdan idarenin sorunun çözümüne ilişkin bulduğu yöntemin çok da beğenilmediği anlaşılmaktadır:

Karagöz

Biz idarelerin serfirazını şimdi bulduk. Pulları hem satın almalı hem de arkalarında zank olmadığı gibi götürüp değiştirmelimiş !!! Teşekkür olunur değiştirmeyiz desek ne yapmalı idi. Pulları da siz yapacaksınız zamkını da siz süreceksiniz deselerdi ne demeli idi? Yine lutf ve inâyet etmişlerde parası sizden zamkı bizden demişler.... Latifeyi bir tarafa bırakalım madem ki pulların arkasına zank sürmek idarenin vazife[si]miş birazda ziyadece sürseler de hem gazeteciler hem de kendileri değiştirmek zahmetinden kurtulsalar olmaz mı?

Matbaamızda bu zamksız pullardan bir hayli var idarenin kolcularından rica ederiz. Her ne kadar zahmetse matbaamıza teşrif

²¹ *Hayal*, Sayı: 175, 17 Temmuz 1291 (29 Temmuz 1875), s.2.

²² *Hayal*, Sayı: 182, 2 Ağustos 1291 (14 Ağustos 1875), s.2.

buyursunlarda değiştirsinler yoksa pullar bazı defa gazetesinin boş yerine tesadüf ediyor pulların gaib olduğunu aramayız zira iki paralık şeyin yarım lira ceza-i nakdisi varmış da.....²³

Hayal dergisi her ne kadar bulunan çözümü beğenmemiş olsa da yazıda kullanılan üsluptan ortaya konulan sorun ile ilgilenilmesi ve konuyla ilgili muhatap alınılmasından duyduğu memnuniyet anlaşılmaktadır. Bununla birlikte dergi, pulların yapışmaması ve düşmesi sonucu “damgasız” kabul edilen gazetelere uygulanan para cezasının yüksek oluşuna da dikkat çekmektedir. Bu durum konusunda ilginç bir yaklaşım ise *Latife* dergisinde yer almaktadır:

(...) Pullar her ne kadar dikkat nameyle yapıştırılıyor ise de kazara düşmemesi veyahut bastıktan sonra silindire yapışıp kalmamasına sa'y ve gayret etmekte olunup insan eli ve demir hali der bu şayed bir biçâre pul böyle bir kazaya rast gelir ise afv etmeniz makinemiz tarafından bize rica olunmaktadır

Biz dahi acizane bu hususta pul idaresi cenablarına bu gibi bir kazaya mebni bizden ceza-i nakdi almaya kalkışmamalarını rica ile zaten pul vergisinden dolayı cepte para yokken artık bizde ceza-i nakdi vermeye kudretimiz kalmamış olduğunu beyan ederiz.²⁴

Pulların yapışmaması veya zamkın az olmasından ötürü pulun düşmesi ya da baskı makinesinde silindire yapışması gibi durumların olabileceği, bu durumların ortaya çıkmasında kasıt aranmaması gerektiği dergi tarafından baskı makinesinin ağızından okuyucuya daha doğrusu Pul İdaresi'ne iletilmektedir. Dergi, söz konusu durumların ‘kaza’ olarak idare tarafından kabul edilmesini ve para cezası uygulanmamasını talep etmektedir. Bu talebinin haklılığına gerekçe olarak da dergi, cezaların yüksek oluşunu göstermektedir.

Peki, dönem dergileri tarafından dile getirilen para cezası ne kadar yüksektir? Pul vergisine ilişkin matbuata dair cezai hükümler Resm-i Damga Nizamnamesi'nin beşinci faslında, 19. maddede düzenlenmiştir. 19. maddeye göre damgalanmamış ve pul yapıştırılmamış matbu evrak için “(...)cesâmet ve ehemmiyetine göre yarım Osmanlı altınından üç Osmanlı altınına kadar ceza-i nakdi alınacak (...)”²⁵ ibaresi yer almaktadır. Buna göre gazetelere uygulanan para cezası yarım Osmanlı altını/lirasıdır. Bir Osmanlı lirası yaklaşık olarak 4000 paraya tekabül etmektedir. Yani damgasız bir gazetesinin ödeyeceği ceza miktarı 2000 paradır. *Hayal* dergisinin pul vergisine ilişkin toplanacak paraya dair yapmış olduğu hesap dikkate alınırca 1 kuruş satış fiyatı ile günlük 300 nüsha satan bir mizah dergisinin günlük satış geliri 300 kuruş ve verdiği pul vergisi ise 15 kuruş olarak ortaya çıkmaktadır. Bu derginin vergi çıktıktan sonra net satış geliri 285 kuruştur. Söz konusu derginin sadece bir nüshasında pul bulunmadığını ve de bunun karşılığı olarak 2000 para yani 50 kuruş ceza ödediğini varsayarsak net satış geliri 235 kuruşa düşer. Gerek pul vergisi gerekse de ödenen ceza dikkate alındığında bu dergi,

²³ *Hayal*, Sayı: 182, 2 Ağustos 1291 (14 Ağustos 1875), s.2.

²⁴ *Latife*, Sayı: 14, 22 Nisan 1291 (4 Mayıs 1875), s.3.

²⁵ *Düstur*, s.307.

net satış gelirin %22'sini kaybetmiş durumdadır. Basılan 300 nüshanın da pullarının düştüğü bir durumda ise derginin ödediği vergi ve ceza miktarı 15.015 kuruş yani 3,5 Osmanlı lirasını geçmektedir. Kasasından vergi ve ceza olarak 15.015 kuruş çıkan bir dergi idaresinin bu parayı yerine koyabilmesi için ise 53 gün boyunca hiçbir masraf yapmadan dergi satışı yapması gerekmektedir.

Pul vergisi ile ilişkili ödenen yüksek cezalara dair bir örneğe *Kahkaha* dergisinde rastlanmaktadır. Derginin 5. sayısında Gedikpaşa Tiyatrosu'nu işleten Güllü Agob'a ait ilanların bir kısmında pul bulunmadığı için ceza kesildiğine ilişkin bir haber yer alır: “*Güllü Agobun ilanlarının bir ikisine mi birkaçına mı? Bilmem pul yapıştırılmadığından dolayı ilan-ı mezkureyi basan matbaadan tamam yarım lira ceza nakdi alındığı mervidir.*”²⁶ Konuyla ilgili açıklama ise *Kahkaha*'nın 6. sayısında yer alır: “(...) bundan evvelki nüshanda Agobun ilanlarının birkaçına pul yapıştırılmadığı için yarım lira almışlar diye yazmışsın hal bu ki o da yanlış beş ilan pulsuz zühur etmiş on para için tamam iki buçuk lira ceza-i nakdi almışlar (...)”²⁷ Bir başka örnek ise *Latife* dergisinin imtiyaz sahibi Zakar Beykozlıyan'ın başına gelenlerdir. “*Muharrir*” imzası ile derginin 30. sayısında Pul İdaresi'ne hitaben kaleme alınan yazıya göre imtiyaz sahibi Zakar Beykozlıyan borçları yüzünden hapisaneye girmiştir. Borçlarının sebebi ise pulsuz yayınlanan bir nüsha için ödenen cezadır: “*Latife mizah gazetesi sahib-i imtiyazı Zakar Beykozlıyan latife olmayarak düçar olduğu düyundan dolayı bab-ı âli mahpushanesinden mevkifdir (...) Latife'nin bir nüshası her nasılsa pulsuz zuhur etmiş ve fakat bundan böyle bir daha tekrar etmemek ve bu numaradan itibaren çıkarılacak nüshalara dikkat ile pulsuz ve yolsuz surette ihraç olunmamasına itina kalınacağı (...)*”²⁸ Pul vergisinin gazabına uğrayan Zakar Beykozlıyan ve *Latife* dergisi ilginçtir ki 21. sayısında pul cezası ödemek zorunda kalan bir gazete sahibinin durumuna ve ödenen cezanın yüksek oluşuna ilişkin bir fıkra yayınlamıştır:

*Geçenlerde bir gazete sahib-i imtiyazı kazaen pulu düşmüş olan bir gazete için bir lira ceza-i nakdi ahzına hüküm olunarak bu para kendisinden matlûb olduğunda merkumun lira diye neye dendiğini bilmediği için kolcular sahib-i imtiyazı tutup Galata'da bir sarraf dükkanının önüne götürerek camekanın içinden gösterdikleri mesmûat olunmuştur!*²⁹

Pul vergisine uygulanan cezanın yüksek oluşunu “lira” görmemiş bir gazete sahibi üzerinden anlatan Zakar Beykozlıyan ve *Latife* dergisi sekiz sayı sonra bu gazete sahibi ile aynı kaderi yaşamış, ironik bir şekilde ödeyemediği ceza yüzünden hapisaneye girmiştir.

²⁶ *Kahkaha*, Sayı: 5, 5 Nisan 1291 (17 Nisan 1875), s.2.

²⁷ *Kahkaha*, Sayı: 6, 8 Nisan 1291 (20 Nisan 1875), s.1.

²⁸ *Latife*, “Pul İdare-i Behiyyesine Niyaz”, Sayı: 30, 31 Mayıs 1291 (12 Haziran 1875), s.1.

²⁹ *Latife*, Sayı: 21, 8 Mayıs 1291 (20 Mayıs 1875), s.1.

قیس کسی بر پارہ و پروت بر مجموعہ الوب اوقیور زده دہا پول پارہ سی و بر مکت کوجار بنہ کا پورا پیش !

Resim1: Latife, Sayı: 16, 26 Nisan 1291 (8 Mayıs 1875), s.4

“Beş kişi bir para bir mecmua alıp okuyoruz da daha pul parası vermek güçlerine geliyor imiş!”

Pul vergisinin cezalarına dair mizah dergilerinin genel itirazını ise vergi miktarı ile ceza arasındaki dengesizlik oluşturmaktadır. 2 para değerindeki pul için verilen cezanın 2000 para yani pul değerinin bin katı olması dergiler tarafından dile getirilen en önemli husustur:

(...) - Daha ne olsun! Kendi alemimizde rahat rahat oturup dururken başımıza bir gazete çıkardın.

- İyi ya! Gazete çıkardığım için ağlanacak halde bulunmaktığım neden icâp ediyor?

- Hele bir pulusuz gazeten ele geçsinde o zaman anlarsın.

- Ne olur? İnsanlık halidir binlerce gazete tab olunur ihtimâl ki pul yapıştırılırken bir tanesine yapıştırulamamış olsun.

- İşte o zaman yarım lirayı verirken gözün açılır.

- Ne için?

- Pul için.

- Bir pul için yarım lira verilir mi? Yarım liramız tamam sağ akçe iki bin para eder. Bir şeyin bin misli ceza vermek dünyanın bir köşesinde işitilmemiş. Bunda bir yanlışlık olmalı.(...)³⁰

Pul değerinin bin misli ceza alınmasının yanı sıra bu miktarın sadece matbuat için geçerli olması da eleştirilen bir diğer husustur:

(...) Vergi resminden kaçırılan emtia ve mâmûlattan verginin iki misli alındığı halde – iki paralık pul vergisinden kaçırılmış değil belki -sehven hademe tarafından pul yapıştırılmayan veyahut- yine idare-i mezkûrenin

³⁰ Kahkaha, Sayı: 6, 8 Nisan 1291 (20 Nisan 1875), s.1.

*adem-i dikkatinden dolayı pulu zamksız bulunup gazetesinin beyaz yerine tesadüf ederek düşen bir nüsha zuhur eyler ise niçin pul vergisinin iki misli yani dört para yerine yarım lira alınır? Dört para nerede yarım lira nerede? (...)*³¹

Pul vergisinin cezasına ilişkin ilginç bir yaklaşım ise *Tiyatro* dergisi tarafından ortaya konulmuştur. Matbuat İdaresi tarafından verilen 2 aylık kapatma cezası ile birlikte 3 ay yayınlanmayan Agop Baronyan'ın dergisi *Tiyatro*, 13 Recep 1291 tarihinde (13 Ağustos 1875) "1" sıra numarası ile tekrar yayın hayatına dönmüştür. Dergi, 3 ay boyunca yayınlanmamasından hiç de şikâyetçi değildir: "(...) işte bugünden itibarıyla çıkarmaya başladık insanın zararda ortağı olunca o kadar gücüne gitmiyor yani demek isteriz ki bu tatilden muntazır olan yalnız biz olmayıp pul idaresi de şerik olduğundan bu hal bize bir nevi teselliyat bahş eder oldu.(...)"³²

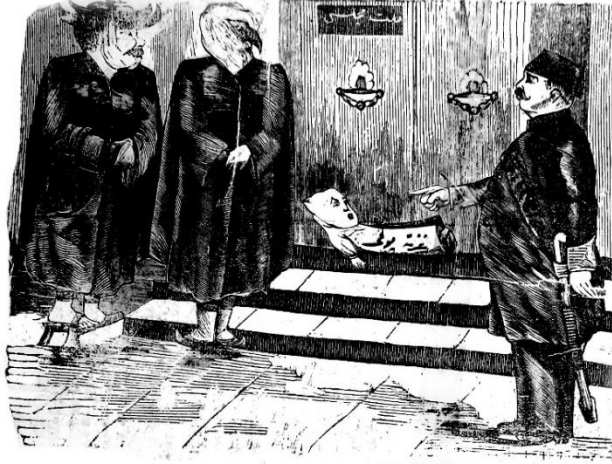
Pul vergisine ilişkin mizah dergilerinde sıkça dile getirilen bir diğer konu ise vergi karşısında gazetecilerin içine düştükleri geçim sıkıntısıdır:

(...)- canım gazetecilerin kaç paraları var ki vergi veriyorlar. En fakir gazeteci sene de iki bin kuruş kazanıyorsa bin beş yüzünü pula verecek. Bir gazeteci ekmeğe verdiği parayı pula verirse sonunda o pulları yemeğe başlamaz mı?

- hiç kâğıt karın doyurur mu?

*- doyurur zahar! Görmüyor musun ki şimdi herkes kâğıt ile geçiniyor.*³³

Gazetelerin pul vergisi sebebi ile yaşadıkları geçim sıkıntısını *Çaylak* dergisi oldukça etkili bir şekilde dile getirmektedir.

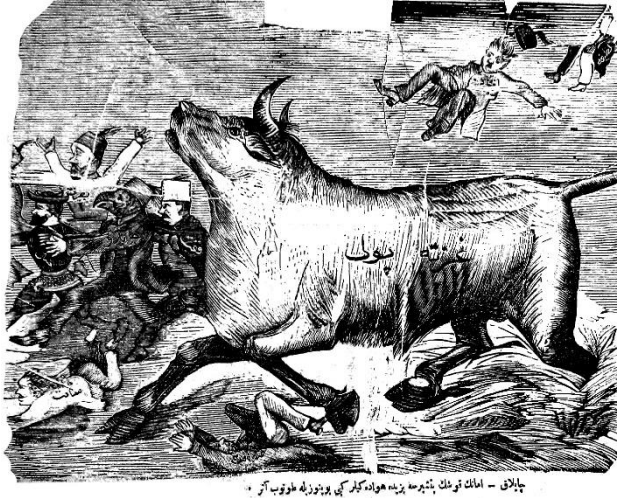
Resim 2: Çaylak, Sayı: 124, 29 Safer 1294 (15 Mart 1877), s.4
"Kadınlar o çocuğu niye bırakıyorsunuz.-Ne yapalım besleyemiyoruz"

³¹ *Hayal*, Sayı: 184, 7 Ağustos 1291 (19 Ağustos 1875), s.1.

³² *Tiyatro*, Sayı: 1, 13 Recep 1291 (13 Ağustos 1875), s.1.

³³ *Tiyatro*, Sayı: 76, 12 Safer 1292 (20 Mart 1875) s.2-3.

Derginin 124. sayısında yayınlanan karikatürde “Millet Meclisi” yazısının altında yatan bebeğin üzerinde “gazete pulu” ibaresi bulunmaktadır. Çocuğu bırakan kadınlardan birisi *Çaylak* diğeri ise *Hayal* dergisini temsil etmektedir. ‘Cami avlusuna çocuk bırakma’ motifi üzerinden pul vergisini eleştiren *Çaylak*, yaşadıkları geçim sıkıntısına çözüm olarak çocuklarını -gazetelerini- Meclis kapısına bırakmayı uygun görmüşlerdir. Dergi, 126. sayısında ise gazetelerin pul vergisi karşısında ki durumlarını oldukça yalın bir şekilde betimler.

Resim 2: *Çaylak*, Sayı: 126, 4 Rebiülevvel 1294 (19 Mart 1877), s.4

“*Çaylak- Aman koşun yetişirse bizi de havadakiler gibi boynuzuyla tutup atar*”

126. sayıda yer alan karikatürde üzerinde “gazete pulu” yazılı boğanın önünde koşanlar *Hayal*, *Çaylak*, *Basiret* ve *Vakit*, boğanın ayaklarının altında yerde yatanlar *Sadakat* ile *Müsavat*, havadakiler ise *İttihat* ve *Latife*’dir. Boğa tarafından yere serilen ve boynuz darbesiyle havada uçan gazetelerin boğadan kaçmaya çalışanlar kadar şanslı olmadığını, bir şekilde pul vergisi yüzünden kapandığını ya da kapanmak üzere olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumu açık bir şekilde *Hayal* dergisi 182. sayısında okuyucuya şöyle aktarır:

*Pul dedim de aklıma tuhaf bir hesap geldi. Gazetelere pul yapıştırmak usulü ihdas olunalıdan beri batan gazeteleri saydınız mı? Size lazım olmadığından saymazsınız bu gibi hesaplarda bizce tecessüs ziyade olmak lazım ettiğinden batan gazetelerin adedini bilmek istedik. Başka işimizde yok ya geliniz sayalım bakalım pul uğruna kaç gazete kurban olmuş. Medeniyet bir. Musavver medeniyet iki. Şark üç. Latife dört. Letaif-i Asar beş. Sadakat altı. Mecmua-ı maarif yedi. Meddah sekiz. Tiyatro dokuz. Rumca Epiteorisis on. Kamer on bir. Beş buçuk ayda on bir gazete batar ise ayda iki gazete demektir. Doğrusu halkın başına bir takım gevezelerin gevezeliklerinden azade kılmak için bundan âsan tarik bulunamaz.*³⁴

³⁴ *Hayal*, Sayı: 182, 2 Ağustos 1291 (14 Ağustos 1875), s.2.

Pul vergisinin uygulandığı beş buçuk ayda kapanan gazete sayısının 11 olması dikkat çekicidir. *Çaylak*'ın karikatürünün *Hayal*'in yazısından yaklaşık iki yıl sonra yayınlandığı düşünüldüğünde bu sayının oldukça fazla olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Çaylak dergisinin pul vergisi sebebiyle gazetelerin içine düştüğü duruma dair ortaya koyduğu bir diğer motif ise 'mezar taşı' benzetmesidir. 131. sayısında dergi "*Bir muamma*" başlığı ile okuyucularına bir bilmece sormuş ve bilmecenin cevabını doğru cevaplayanlara on üç aylık abonelik hediye edeceğini belirtmiştir:

Yapan satar. Alan kullanmaz. Kullanan bilmez.

Yani

*Bir şey der ki onu yapan mutlaka satar. Alan ise mutlaka kullanmaz kullanan ise mutlaka bilmez her kim bu muammayı hal eder ise kendisine on üç aylık abone mev'üddür.*³⁵

Bilmecenin cevabı ise derginin 133. sayısında verilir:

Bundan evvelki nüshadaki muamma üç türlü hal olundu.

Mezar taşı. Tabut. Gazete pulu.

*Gazeteciler için gazete pulunun mezar taşıyla tabuta münasebeti der-kâr ise de asıl muamma mezar taşı olduğundan muammayı mezar taşı olarak bulan kazandı.*³⁶

Ekonomik anlamda gazetelerin içine düştükleri sıkıntılar ve bu sıkıntıların beraberinde getirdiği borçlar yüzünden gazetecilerin hapishaneye girmeleri göz önüne alındığında pul vergisine ilişkin "mezar taşı" benzetmesi oldukça yerindedir.

Çaylak dergisinin üst üste pul vergisi ile ilişkili karikatür ve yazılar yayınlamasının altında gazetelerin yaşadıkları sıkıntıların yanı sıra yeni Matbuat Nizamnamesi'nin Meclis-i Mebusan'da görüşülmesi de yatmaktadır. Yapılan aleyhte yayınlara ve verilen arzuhallere karşın pul vergisi uygulamasının devam etmesi gazetelerin ümitlerini yeni Matbuat Nizamnamesi'ne bağlamalarına sebep olmuştur. *Hayal* dergisi de *Çaylak* dergisi ile aynı beklenti içerisinde:

(...) - ulan seni gazetecilik geçindirmiyor mu? İşte pul vergisini de kaldıracaklar.

- Hacivad sen pul vergisinin kalkacağına kulak verme! Zenginin gönlü oluncaya kadar fakirin camı çıkar.

- be hey cahil! Öyle her iş acele ile olur mu? İşte matbuat nizamnamesi mebusan meclisince müzakere olunsun pul vergisi de kalkacak.

*- meclisce matbuat kanununun müzakeresine gelinceye vakit kadar çok vakit ister Hacivad! (...)*³⁷

³⁵ *Çaylak*, "Bir Muamma", Sayı: 131, 16 Rebiülevvel 1294 (31 Mart 1877), s.3.

³⁶ *Çaylak*, "Muamma", Sayı: 133, 21 Rebiülevvel 1294 (5 Nisan 1877), s.3.

³⁷ *Hayal*, Sayı: 336, 17 Mart 1293 (29 Mart 1877), s.1.

23 Rebiülevvel 1294 (7 Mayıs 1877) tarihinde Meclis-i Mebusan'da görüşülmeye başlanan yeni Matbuat Nizamnamesi, II. Abdülhamit'in imzalamaması üzerine yürürlüğe girmemiş³⁸, dönemin yayınlanan iki mizah dergisi *Hayal* ve *Çaylak*'ın pul vergisinin kaldırılmasına dair umutları boşa çıkmıştır. Yaklaşık iki ay sonra da *Hayal* ve *Çaylak* dergileri kapatılarak Osmanlı Devleti'nde yayınlanan mizah dergisi kalmamıştır. Bir anlamda mizah dergilerinin mezar taşı olarak tanımladıkları pul vergisinden kurtulma umutları olan Matbuat Nizamnamesi gerçek anlamda mezar taşları olmuştur.

1874-1877 yılları arasında pul vergisi sebebiyle geçim sıkıntısı ile yüz yüze gelen gazeteciler mesleklerini icra edebilme ve gazetelerini ayakta tutabilme adına çeşitli çözüm yolları geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu çözüm yollarının başında da maliyetlerde kesintiye gitmek gelmektedir. Kesinti yapılan en önemli maliyet kalemi ise personel giderleridir:

- (...)- *niçin efendim mösyö pulu siz dahi tanımıyor musunuz*
 - *vazgeç adam dedim ya. Keşke sağlık selamete ben o mösyö pulu tanımaya idim*
 - *niçin a canım sana ne yaptı*
 - *ne yapacak evimi başıma yıktı*
 - *a canım yanlısın var bu dediğim mösyö pul dülger değildir basmacıdır*
 - *canım bilmiyor muyum vakia tanıyalı pek çok vakit olmadıysa da ne adam olduğunu anladım*
 - *acayip! Ne yaptı söyle eğer bir fena adam ise bende konuşmayayım*
 - *ne yapacak. Şunun şurasında tırnağının etini yiyip kağıtçı yahudiye para tedarik ederek ötekine berikine yalvarıp bad-ı heva müsvette yazdırarak kendim yazı dizerek bir gazete çıkarıp çoluk çocuğuma güç ile bir ekmeğe parası tedarik edebilir idim onu da şimdi o mösyö pul elimden alıyor*
 - *canım çok taaccüb ediyorum ben bu mösyö pulu böyle bilmezdim*
 - *ah o mösyö pul ah o mösyö pul keşke gelemez olaydı!...*³⁹

Özellikle personel -yazar- giderlerinde yapılan kesintiler ile pul vergisinin getirdiği ekonomik baskıdan kurtulmaya çalışan mizah dergileri arasında *Tiyatro* dergisi konuyu farklı bir bakış açısından ele almaktadır. Dönemin mizah dergilerinde icra edilen gazetecilik mesleğine ilişkin ortak bir söylem olarak yer alan “geçim sıkıntısı” ya da “ekmeğe parası” tanımlamaları yerine *Tiyatro* dergisi gazetecilik mesleğinin toplumsal sorumluluğu üzerine bir söylem oluşturmakta ve gazeteleri “medeniyetin ruhu” şeklinde tanımlanmaktadır:

- (...)-*Ne olacak. Gazeteler iki para vergi veriyorlar da okuyanlar niçin vermiyor madem ki dilden vergi alınıyor kulaktan da alınmalı gözdende nihayet biri yaşamak için (hava) ya muhtaç ise havadan da alınmalı hatta aydan bile alınmalı... Öyle beş bedava ortalığı tenvir etmek olmaz.*
 -*Hay hay !!!*

³⁸ Demirkol, *Tanzimat Mizahının Sonu*, s.687-710.

³⁹ *Latife*, Sayı: 15, 24 Nisan 1291 (6 Mayıs 1875), s.3.

-Daha mantıkça söyleyeyim mi? her şahsın ruhundan da alınmalı. Ama diyeceksin ruh vergiye dayanamaz. Kapansın efendim... kapansın da meydana dayanırı kalsın

-Be canım! Hiç ruhtan vergi alınmak mümkün mü?

-Mümkün ya! Gazeteler koca bir medeniyetin ruhu olupta vergi verdikleri vakit senin benim ruhumun vergi vermemesi nerede kalır(...)⁴⁰

Dönemin matbuatını ekonomik anlamda zor bir duruma sokan pul vergisi, devlet hazinesi için bir gelir kalemi olmasının yanı sıra gazete müvezzileri için de yeni bir gelir kapısı haline gelmiştir. Gazetelerin okuyucuya ulaşması noktasında önemli bir unsur olan müvezziler, pulsuz basılmış ya da baskının pulun üzerine denk gelmediği nüshaları Pul İdaresi'ne ihbar etmemek için gazete idarelerinden bahşiş talebinde bulunarak kendilerine yeni bir gelir kapısı "ıcat" etmişlerdir:

(...)Bir de damga idaresinin gazetelerin pulsuzlarını taharrî etmek üzere lüzumu kadar memur bulunmadığından mıdır nedir? müvezzileri kolcu makamında kullanmaktadır. Bu ise müvezzilerin ahlakını ifsad ile gazetecileri bunlara tâciz ettirir. Çünkü müvezziler pulu kazaen unutulmuş veyahut düşmüş veyahut pulu yazısız yerine tesadüf bir gazete buldukları vakitte takdir-i ahirde pulu çıkararak gazetecinin bir büyük hırsızlığını tutmuş gibi kemal-i gurur ile idarehaneye varıp ya bize bahşiş verin veyahut gidip damga idaresine haber vereceğiz diye biçare gazetecileri hem tahkir ederler hem soyarlar(...)⁴¹

Hayal dergisinin de belirttiği gibi müvezziler (gazete dağıtıcıları) gazete sahiplerinden istediklerini alamadıklarında Pul İdaresi tarafından ödüllendirilmektedir:

(...)Şâyet pulsuz gazete görürlerse bana getirsinler bir çeyrek lira veririm diye müvezzilere tenbîh ederim pul idaresine vereceğim yarım liranın yarısını ben kazanırım.

- Bu kadar çok şeyi sen düşünürsünde idare düşünmez mi? Onlar da verirler. Sen yirmi beş verirsen onlar otuz verir.

- Tamam rekabete kalkışırsa inad bu ya idareye vereceğim paramın iki mislini yani nüsha başına bir lira veririm. Yine idareye vermem. Sen merak etme kendini üzüp de ağlama.⁴²

Pul vergisi için uygulanan para cezasının yüksekliğinin müvezzilerin bahşiş olarak istedikleri miktarların da yüksek olmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. 1874-1877 yılları arasında mizah dergileri sadece devletin tahsil ettiği resmi vergi ile değil müvezzilerin de tahsil ettiği gayri resmi vergi ile de mücadele etmek durumunda kalmışlardır.

⁴⁰ *Tiyatro*, Sayı: 83, 8 Rebiülevvel 1292 (14 Nisan 1875), s.2.

⁴¹ *Hayal*, Sayı: 184, 7 Ağustos 1291 (19 Ağustos 1875), s.1.

⁴² *Kahkaha*, Sayı: 6, 8 Nisan 1291 (20 Nisan 1875), s.1.

Pul Vergisi ile İlişkili Mizah Dergileri Tarafından Diğer Matbuata Dair Yapılan Eleştiriler

1874-1877 yılları arasında yayınlanan mizah dergilerinde pul vergisi konusunda genel olarak ortak bir söylem ve tavır ortaya konulmasının yanı sıra iki gazete ise eleştirilmektedir. Bu gazetelerden ilki *Takvim-i Vekayi*'dir. Devletin yayınladığı *Takvim-i Vekayi*'nin eleştirildiği konu ise pul vergisinden muaf tutulmasıdır:

(...) *Takvim-i Vekayi* tesisinden şimdiye kadar her vakit çıkmakta idi lakin kimse bilmez kimse okumaz kimse anlamazdı. Çünkü kimse görmezdi ki bilsin okusun anlasın. Lakin bundan sonra öyle çıkacak değil imiş Cuma ve pazardan ma'ada her gün çıkacak ve hem de her tarafa neşr olunacak imiş her gün çıkmayıp her tarafa neşr olunmasa da olabilirdi ya! lakin çıkacak imiş. Bazı küçük memurlardan eksik ziyade ahz eylediğimiz malumata göre dünkü çıktığı gibi daima pulsuz çıkacak ve günde on beş bin nüsha satacak imiş daima hakikat-i ahvali beyan edecek ve halkı işin iç yüzünden haberdar edecek ağır başlı hafif ayaklı olacak imiş. (...)

Evvela- hakikat gazetesi de resmi bir gazete olduğu halde ona pul yapıştırılıyor da buna niçin yapıştırılmıyor?

Saniyen- pul vergisi bir kanun ile mevzu' olup her nevi evrak-ı havadis şâmil olduğu ve o kanun henüz diğer bir kanun ile mefsuh olmayıp *Takvim-i Vekayi* dahi evrak-ı havadis idadında bulunduğu halde bu vergiden niçin hariç tutuluyor? Eğer *Takvim-i Vekayi* hükümetin gazetesi ise kanun da hükümetin değil midir? Ve matbuatın serbestisi kanun dairesinde değil midir? (...)⁴³

Hayal dergisinin *Takvim-i Vekayi*'nin pul vergisinden muaf tutulmasına ilişkin gösterdiği tepkinin sebebi, kanunun bütün matbuata uygulanmaması olarak ortaya çıksa da 1866. sayısında ıslah edilmiş olan *Takvim-i Vekayi*'nin kendisine ve diğer gazetelere önemli bir rakip olacağı düşüncesidir. Aynı yazı içerisinde günlük onbeş bin nüsha basılmasının yanı sıra ileride nüshalarına resim de basabileceği bilgisini aldığı belirten *Hayal* dergisi endişesini; "(...) aman velinimet! Sen günde on beş bin nüsha satarsan *Vakit Basiret Ceride-i Havadis Hakikat-ı Müsavat* gibi çoluk çocuk ne yapacak?' dersek hakkımız yok mu? (...)" ifadesi ile dile getirmektedir. Ancak Maarif Nezareti tarafından Rüsumat Emaneti'ne yazılan bir evraktan *Takvim-i Vekayi*'nin haftada iki veya üç kez beşer bin nüsha basıldığı ve gazetenin senelik hazineye masrafının 94 bin kuruş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴ Aynı evraka göre *Takvim-i Vekayi*'ye pul yapıştırılmasına "(...) verilecek pul bedeli devletin bir kesesinden alınıp diğer kesesine vaz' edilmiş demek olacağına binaen (...)" gerek olmadığı ifade edilmektedir. Anlaşılan odur ki devlet, *Takvim-i Vekayi*'yi diğer gazetelere karşı rakip olması veya onlar ile rekabet edebilir hale gelmesi yönünde herhangi bir düşünceye sahip değildir. *Takvim-i Vekayi*'nin pul vergisinden muaf tutulmasında ki temel düşünce yıllık 94 bin kuruşluk maliyeti hazineden karşılanan ve devlet daireleri ile okullara dağıtılan bir gazeteye pul vergisi uygulanmasının 'teksir-i muamelat'tan başka bir şey olmayacağıdır.

⁴³ *Hayal*, Sayı: 330, 8 Mart 1292 (20 Mart 1876), s.2-3.

⁴⁴ BOA, MF.MKT, 30/76, H.16.06.1292.

Dönem matbuatı arasında pul vergisiyle ilgili olarak eleştirilen bir diğer gazete ise *Basiret*'tir. Ali Efendi tarafından yayınlanan *Basiret* gazetesine mizah dergileri tarafından getirilen eleştirinin odağında gazetenin satış fiyatına yaptığı 10 paralık zam yer almaktadır. Günlük 20 paraya satılan *Basiret*, 5 Safer 1292 (13 Mart 1875) tarihinde yani pul vergisinin uygulanmaya başlandığı gün satış fiyatını 30 paraya çıkarmıştır. Söz konusu zam, "itizar ve ihtar" başlıklı bir yazı ile okuyucuya duyurulmuştur:

(...) şimdi yirmi paraya satılan gazetemizin beher nüshası için satıcılara beşer para verilir matbaaya on beş para kalır basılan gazetelerin bir haylisi de geri gelir bunların tertip ve tab' ve kağıt masrafından görülen ziyan şöyle dursun satılabilen nüshaların birinden kalacak olan beşer para matbaanın kaffe-i masrafına karşılık olarak bu masraf kapandıktan sonra bir de taayüş mütalaası zaruridir (...) saniyen matbaadan yevmiye bin gazete çıkar ise bunların kaffesine yapıştırılacak pulların bedelati peşin ve sikke-i hâlise olarak verileceğinden bu iki para vergi gazetenin satışından her nüsha için matbaaya kalacak on beşer paraya nispet olunur ve geri kalan nüshalardaki pulların bedeli dahi zam edilir ise beher pul çürük para hesabıyla dört paraya varır bu dört para dahi on beş paradan çıkarıldığı halde matbaaya on bir para kalır bu sırada ihtiyar olunacak masraf-ı tab'ıye ki pulların ayrı ayrı yapıştırılması için istihdam olunacak iki adam ücretidir bu da ona dahil olarak azdan az her nüshaya üçer para isabet eder ise matbaaya topu topu sekiz para kalır (...)⁴⁵

Basiret gazetesinin satış fiyatına yaptığı zam ve bu zamma ilişkin yayınladığı açıklamaya en sert yanıt *Meddah* dergisinden gelmiştir. Dergi, 7. sayısında uygulanmaya konulan pul vergisinden fayda gören tek gazetenin *Basiret* olduğunu vurgulayarak gazetenin yaptığı 10 paralık zammı eleştirir:

(...) Kim mi fayda gördü diyorsunuz? *Basiret* gördü *Basiret*! Çünkü iki para resm-i vereceğim diye sekiz para kazanıyordu. Yani nüshasını otuz çıkardı. *Basiret* evvelden beri işini bilir dolabını çevirir bir adamcağız olduğu için bunda da zarar edecek yerde bilakis fayda gördü. Asıl benim gördüğüm hem kakhaha ile güldüğüm yeri neresidir biliyor musunuz? *Mezkûr* gazete nüshasını otuz paraya çıkardığı günkü gazetesine (itizar ve ihtar) serlevhalı bir şey yazmış ve bunda birçok saçmalar yuvarladıktan sonra "bu pulların yapıştırılması için beher gazeteye iki para masraf gider" demiş! Onunda bunun için tutacağı adamın yevmiyesi olduğunu anlatmış! (...) hem efendim ay aydın güneş belli. Bu pulları yapıştırmak için ne tutulur? Eli bastonlu gözü gözlüklü bir şık değil a... şüphe yok ki hamal... O halde hamala maliye üçbin yedi yüz kuruş verilebilir mi? (...) sair gazeteciler gibi biz dahi bu pullardan âcizane zarar gördüğümüzden doğrusu damga usulünden memnun olduk diyemeyiz. Çünkü diyecek olur isek yalan söylemiş oluruz. Fakat *Basiret*'in nim resmîlik sıfatını haiz

⁴⁵ *Basiret*, "İtizar ve ihtar", Sayı: 1471, 5 Safer 1292 (13 Mart 1875), s. 1.

*olduğu halde bu derece yaygara göstermesine ve bunun zımmında adeta kuru telaşı şekerleyip mekerleyüp baklava gibi halka yutturmak istemesine şaşarız. Doğrusu iki parayı vesile edip de beher nüshada halktan sekiz para almaya kalkışması kendisinin mesleğiyle mütenâsibtir! Buna ne denilir? Maharet mi dediniz? İşte olsa olsa bu kadar olur (...)*⁴⁶

Basiret gazetesinin satış fiyatına yaptığı zam karşısında *Meddah* dergisinin yüksek sesle itirazda bulunmasının altında yatan unsur gazetenin zam için pul vergisini gerekçe göstermesidir. Maddi anlamda bütün gazeteler için önemli bir yük olan pul vergisi karşısında *Basiret* gazetesi, vergiden dolayı ezilmiş gibi bir tutum sergilemesine karşın 10 paralık satış fiyatı zammı sonrasında zarar yerine kâr elde etmiştir. Gazetenin belirtmiş olduğu 5 paralık dağıtım, 5 paralık matbaa ve 3 paralık vergi ile yapıştırma giderleri net satış gelirinden çıkarıldıktan sonra elde edilen kâr, -2500 adet günlük basılan nüshaların hepsinin satıldığı varsayıldığında- eski satış fiyatından elde edilen kârdan % 60 - % 65 daha fazladır. *Meddah* dergisinin de belirttiği gibi bu 10 paralık zam ile *Basiret* gazetesi pul vergisini ve yapıştırma giderlerini okuyucuları üzerinden finanse etmenin yanı sıra nüsha başına 7 para da gelir elde etmektedir. Bu durum karşısında *Basiret* gazetesinin ‘mağduriyet söylemi’ ile satış fiyatı zammını savunması *Meddah* dergisi tarafından ahlaki bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra *Basiret* gazetesi ve Ali Efendi’nin gerek hükümetten aldığı destek⁴⁷ gerekse de Mısır Hidivi İsmail Paşa ve Alman hükümetinden gördüğü dış yardımlar⁴⁸ da göz önüne alındığında ortaya konulan mağduriyet söylemi bir anlamda içi boş bir söylem haline gelmektedir ki *Meddah* bu durumu “*nim resmi*” ifadesiyle de dile getirmektedir. *Meddah* dergisinin eleştirisini destekleyen bir diğer dergi ise *Latife*’dir. 39. sayısında *Latife* dergisi de satış fiyatına zam yapmıştır. Zammı, [Pul vergisi] “(...) *Basiret* gibi bizi zam-ı fiyata mecbur etti. Hem *Basiret* millet gazetesi olup zam-ı fiyata onun hakkı vardır. Bizim gibi değil”⁴⁹ ifadesi ile okuyucularına duyuran dergi, *Basiret* gazetesinin kendisini “millet gazetesi” şeklinde tanımlamasına vurgu yaparak *Basiret*’in ileri sürdüğü zam gerekçelerini eleştirmeyi de ihmal etmemiştir.

⁴⁶ *Meddah*, Sayı: 7, 7 Safer 1292 (15 Mart 1875), s.1-2.

⁴⁷ Ali Efendi, *İstanbul’da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, Sander Yayınları, İstanbul, 1976, s.17-31.

⁴⁸ İlhan Yerlikaya, *Basiret Gazetesi*, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Van, 1994, s. 31.

⁴⁹ *Latife*, Sayı: 39, 10 Safer 1292 (18 Mart 1875), s.1.

Sonuç

Pul vergisi karşısında mizah dergileri büyük sıkıntılar yaşamıştır. Dergilerin yaşadığı sıkıntılarının başında mali konular gelmektedir. Bu konuları; gazetelere yapılandırılacak pullara ödenen pul bedeli, pulları yapıştırarak kişilere ödenecek ücret, kesilen cezaların yüksek oluşu ve müvezzilerin ‘bahşiş’ adı altında para talepleri şeklinde sıralamak mümkündür. Söz konusu bu konu başlıklarının mizah dergilerini sıkıntıya sokmasının temel nedeni hepsinin ‘yeni bir gider kalemi’ olarak vergi ile birlikte ortaya çıkmasıdır. Bu yeni gider kalemlerinin hepsinin “nakit ödeme” şeklinde gerçekleşmesi ise mali açıdan durumu içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bunun yanı sıra verginin uygulanması noktasında devletin katı tutumu yani pullardan kaynaklanan durumlar karşısında dahi -pulların zamksız olması, zamk yüzünden baskı makinesine yapışması vb.- dergi nüshalarını ‘damgasız’ kabul ederek dergileri yüksek cezalar ödemek zorunda bırakması da durumu daha da zorlaştırmaktadır. Verginin ortaya çıkardığı yeni gider kalemleri arasında öngörülemeyen olanı müvezzilerin yarattığı durumdur. Dağıtım için aldıkları ücretin yanı sıra damgasız/pulsuz nüshaları Pul İdaresi’ne ihbar etmemek için talep ettikleri bahşişler dergiler için ikinci bir vergi haline gelmiştir. Pul vergisiyle ilişkili olarak ortaya çıkan bu durumlar dergiler tarafından ‘geçim sıkıntısı’ şeklinde tanımlanmıştır.

Ekonomik anlamda mizah dergilerinin pul vergisi ile baş edememelerinin ve geçim sıkıntısı yaşamalarının altında yatan unsur günlük gazeteler ile kıyaslandığında satış gelirlerinin düşük olmasıdır. 1875-1877 yılları arasında yayınlanmış mizah dergilerinin baskı adetleri ile ilan ve satış gelirleri ya da gider kalemleri hakkında sağlıklı bilginin bulunmayışı pul vergisinin dergilere getirdiği ekonomik yükün boyutunun net bir şekilde belirlemesini zorlaştırmaktadır. Ancak *Hayal* dergisinin 24 Ekim 1874 tarihli 110. sayısında zikredilen bir mizah dergisinin “ortalama 300 baskı” yaptığı ve *Basiret* gazetesinin 13 Mart 1875 tarihli 1471. sayısında gazetelerin nüsha başına toplam 10 para dağıtım ve baskı ücreti ödediğine ilişkin veriler değerlendirildiğinde 40 para ya da 1 kuruş satış fiyatı ile bastığı 300 nüshanın tamamını satan bir derginin pul vergisi sonrası satış gelirinde %20’lik bir kayıp ortaya çıkmaktadır. Satış gelirindeki %20’lik kayıp “kendi yağında kavru lan” küçük işletme statüsündeki mizah dergileri için telafi edilmesi zor bir rakamdır. Mali açıdan %20 gibi bir oran bir şekilde dergiler tarafından tolere edilebilse de mizah dergilerinin pul vergisi karşısında direncini kıran asıl unsur pul için ödenen 2 paralık bedelden ziyade pul vergisi ile ortaya çıkan yeni gider kalemleridir.

Mizah dergileri pul vergisi karşısında ayakta kalabilmek adına çeşitli çözüm yolları arayışına girmişlerdir. Bu çözüm yollarının başında baskı, dağıtım ve kâğıt gibi temel giderlerin dışında kalan gider kalemlerinde kesintiye gitmek gelmektedir. Personel gideri olarak tanımlanabilecek giderler kesinti noktasında ilk sırada gelmektedir. Bir diğer çözüm yolu ise satış fiyatına zam yapmaktır. Çalışma kapsamında incelenen 8 mizah dergisi arasında sadece bir tanesi (*Lâtife*) bu yöntemi tercih etmiştir. Fiyat zammı yönteminin tercih edilmeyen ya da hoş görülme yen bir yol olduğu *Basiret* gazetesinin satış fiyatına yaptığı 10 paralık zamma getirilen eleştirilerden anlaşılmaktadır. Pul vergisi ile gelen ekonomik yükün okuyucu üzerinden finanse edilmesi dönem mizah dergileri tarafından hoş karşılanmayan ve ahlaki açıdan sorunlu bulunan bir yöntemdir. Bunun yanı sıra 1874-1877 yılları arasında yayınlanan mizah dergilerinin pul vergisi

karşısında ortak bir söylem geliştirmelerine karşın örgütlenemedikleri ve ortak hareket edemedikleri de görülmektedir. İncelenen 8 dergi arasında *Geveze* ve *Kara Sinan*'ın pul vergisine sessiz kalışı, doğrudan vergi ile ilgili yazı kaleme almamış olması bu durumu desteklemektedir.

Pul vergisi, mizah dergilerini ekonomik olarak zor duruma düşürmenin yanı sıra Türk Basın Tarihi açısından ise Türkiye'de mizah dergiciliğinin gelişimine ket vurmuş ve mizah dergilerinin olgunlaşmasının önüne geçmiş etkenlerden birisidir. Verginin mizah dergilerine uygulandığı 1875 ve 1876 yıllarında 7 mizah dergisi yayınlanırken 1877 yılında bu sayı 2'ye düşmüştür. 1877 yılında yayınlanan dergilerden birisinin o yıl yayın hayatına başlayan *Çaylak* olduğu düşünülürse vergi karşısında mali açıdan ayakta kalabilen tek derginin Teodor Kasab'ın *Hayal* dergisi olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Ali Efendi, (1976). *İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, İstanbul: Sander Yayınları.
- Basiret*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 0017. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS 0211.
- BOA, İ.MMS, 50/ 2154, H. 03.08.1291.
- BOA, MF-MKT, 30/ 76, H. 16.06.1292.
- Çaylak*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 2132.
- Demirkol, Gökhan. (2016). “Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı'da Mizah Dergilerinin Kapanması”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:9, Sayı:2, 687-710.
- Demirkol, Gökhan. (2018). “Tanzimat Dönemi Türkçe Mizah Dergileri Bibliyografisi (1870-1877)”, 3. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: Berikan Yayınevi, ss. 239-248
- Düştur*, Tertip 1/3, 11 Şevval 1290 (02 Aralık 1873).
- Hayal*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 099/2.
- İkdam*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 0005. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0907.
- İnuğur, Nuri. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Jeanneney, Jean-Noel. (2006). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahkaha*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 1146.
- Latife*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 237/1.
- Meddah*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 0237/2.
- Öztürk, Özer. (2014). “1875 Moratoryumundan Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne Osmanlı Ekonomisi”, *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 2, 7-38.
- Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, (1874). İstanbul: Darü't-tıbatü'l Amire.
- Tiyatro*, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 1316.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. (2002). *Edebiyat Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yerlikaya, İlhan. (1994). *Basiret Gazetesi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

